

МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА В ХХІ СТОЛІТТІ

Віктор КОЗЮК

ФОРМУВАННЯ КОАЛІЦІЙ В СИСТЕМІ ГЛОБАЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА МОНЕТАРНІ ПРОБЛЕМИ

Виявлено основні тенденції у поточному характері прояву монетарних проблем глобальної економіки. Стверджується, що система глобального регулювання може бути сформована на засадах координації міжнародної економічної політики, що підвищує значення формування оптимальних коаліцій. Виявлено тенденції формування гнучкого інституціонального каркасу функціонування системи міжнародної координації економічної політики.

Функціонування глобальної економіки дедалі більше викликає інтерес як об'єкт застосування регулюючих сил з боку окремих держав, наднаціональних органів, світової громадськості. Така тенденція зумовлюється тим, що на сьогодні утворився якісний розрив між фактом глобалізації і збереженням національної держави, внаслідок чого політична легітимність та економічна емпірія окремої країни більше не співпадають в просторі та часі, водночас утворюючи складну, але не системну, інституціональну мозаїку, яка відображає неспроможність сформувати цілісні важелі спрямування стихійних глобальних процесів у кероване русло. Свідченням цього є як незадоволення з приводу флуктуацій валютних курсів провідних валют, платіжні дисбаланси США та Азійських країн, відновлення проблеми експорту інфляції, асиметрія в системі глобальної взаємозалежності країн, так і спроби віднайти оптимальний механізм автоматичного (чи наближеного до нього) врівноваження глобальної макросистеми, або ж зниження ризиків флуктуацій у ній за її перебування у нерівноважному стані. Отже, питання, що стосуються дослідження проблематики глобального регулювання, є вкрай актуальними.

Так, проблемі підвищення ефективності у сфері керованості глобальних процесів в рамках формування нової глобальної фінансової архітектури присвячені праці Дж. Сороса [1, 2], Б. Ейченгріна [3], П. Кенена [4], А. Свободи та Й. Зеттелмеєра [5]. Теоретичні проблема формування системи глобального регулювання розглядаються Дж. Соросом [1], П. Герстом та Г. Томсоном [6]. Під дещо відмінним кутом зору, а саме з позиції координації міжнародної економічної політики, висвітлюють цю проблему Л. Мейєр, Б. Дойл, Дж. Гегнон та Д. Гендерсон [7]. Однак, слід зазначити, що більшість робіт з міжнародної координації економічної політики не враховують принципи інституціонального аналізу проблеми, тоді як дослідження, котрі методологічно акцентуються на аспектах міжнародної політики не враховують макроекономічні, а саме монетарні фактори неспроможності реалізувати радикальні реформи у сфері формування системи глобального регулювання, що, зокрема, впливає з дискурсу С. Афонцева, заснованого на політико-економічному підході [8]. Відповідно, завданням статті є теоретико-методологічний аналіз проблеми глобального регулювання під кутом зору монетарних проблем глобалізації та з позиції необхідності забезпечення ефективності функціонування системи міжнародної координації економічної політики, в основу чого були би покладені принципи формування оптимальної коаліції.

Втім, розгляд проблеми глобального регулювання з теоретичних позицій дає змогу виокремити певну сукупність взаємопов'язаних суперечностей. Це явище обумовлено певним набором факторів, серед яких вирізняються:

– застосувати монічно мета-підхід до аналізу цього феномену неможливо, оскільки його специфіка потребує застосування як макроекономічної методології, так і інституціональної, зокрема, міксу методологічного індивідуалізму та теорії міжнародної політики;

— будь-які спроби побудувати модель глобального регулювання ґрунтуються на розумінні необхідності трансформації міжнародної валютної системи, що дало би можливість обмежити "ринковий фундаменталізм", внаслідок чого "формування нової глобальної фінансової архітектури" вважається недостатньо дієвим (хоча, як на нас, проблему треба розглядати з позиції асиметричного статусу провідних центробанків в глобальній монетарній сфері);

— постає проблема зміни мандату МВФ і трансформації не лише його функціональних елементів (кредитні механізми, джерела їх активізації, санкція на застосування), а й його політичної структури в розумінні зміни репрезентативності інтересів при ухваленні рішень. Це впливає з вищезазначеної проблеми трансформації монетарного устрою світу, що потягло би за собою зміни системи резервних активів та їх участі при врівноваженні платіжних балансів у національному та глобальному вимірі тощо.

Втім, будь-які спроби радикальної трансформації діючого Ямайського валютного устрою в напрямку побудови дієвої системи глобального регулювання слід визнати нереальними. Це обумовлено перманентним відтворенням наступних закономірностей:

— по-перше, діюча система є поєднанням історично значимого еволюційного явища щодо орієнтації центробанків на внутрішню рівновагу (стабільність цін, обмеження коливань ВВП) та не менш значимої інтенції до розвитку за рахунок факторів міжнародної економіки і, відповідно, глобальної інтеграції, реалізація якої потребує мобільності капіталів. В підсумку, це і відображає сучасний стан вибору в рамках проблеми "трилеми": мобільність капіталів, плаваючі курси, орієнтація монетарної політики на внутрішню рівновагу;

— по-друге, цей вибір в розрізі країн з різним рівнем розвитку (і як наслідок — відмінними структурою економіки, пріоритетами макроекономічної політики, режимами валютних курсів де-факто) має диференційовані імплементаційні акценти, в результаті чого найрозвинутіші країни мають можливість проводити політику нехтування валютним курсом, країни з ринками, що виникають, — від розширення діапазону коливань після Азійської кризи до здійснення політики відповідно до феномену "страху перед плаванням", а багато інших країн — або офіційно доларизуються, або намагаються підтримувати фіксовані курси тією мірою, якою вони не втягнуті у систему глобальної мобільності капіталів. В підсумку, глобальна макросистема, попри очевидну адаптивність на рівні окремої країни до її флуктуацій, загалом не відтворює рівноважної тенденції;

— по-третє, глобалізація (загострення глобальної конкуренції, нарощування відкритості за каналами торгівлі та руху капіталів, підвищення факторної мобільності й інформаційна революція) радикально змінює контекст затребуваності здорової макроекономічної політики (стабільність цін, фіскальна збалансованість) в умовах демократичної організації політичної влади. Це означає, що у глобальній економіці формуються зони, в яких ці два явища: співпадають (розвинуті країни, нові індустріальні країни); флюктують довкола певної траєкторії щодо затребуваності стабільності попри збереження легітимізованого тиску на органи макрополітики; не збігаються, або викреслюючи країну з глобальної економіки, або ж коли країна втягнута у неї, то це призводить тільки до погіршення стану у країні та провокує ризик поширення криз і регіональної чи навіть глобальної дестабілізації;

— по-четверте, в умовах глобалізації змінився якісний вимір взаємозалежності у світі. Егоїстичні макропріоритети розвинутих країн вже не є самодостатніми факторами їхнього та глобального економічного зростання, тоді як решта країн абсолютно не спроможні претендувати на роль детермінації циклічної активності глобальної економіки, а залежність росту у них дедалі більше починає залежати не лише від росту у перших, але й від макроекономічного стану у них. Це простежується у тому, що глобальна курсова стабільність як фактор стимулювання міжнародної торгівлі і, відповідно, прискореного зростання країн третього світу, вже починає поступатися значенню глобальної тенденції щодо процентних ставок і мобільності капіталів. Вони в сукупності є альтернативними стосовно торгівлі каналом взаємозалежності у світі, але не самодостатніми.

Як наслідок, суттєво ускладнюється формування рамкових макроекономічних передумов для того, щоб утворилося підґрунтя для постановки питання про радикальний перегляд існуючого монетарного устрою світу. Більше того, проблема суттєво ускладнюється тим, що не існує легітимізованого інституціонального формату міжнародних політичних взаємин, в рамках якого задавалися би формалізовані та чинні для всіх параметри пошуку компромісу, чи принаймні пошуку такого рівня симетрії інтересів, котрі дали би змогу віднайти напрямок руху до конструювання системи глобального регулювання, що відповідало би, якщо не повною мірою ефективності за Парето, то була би наближена до цього.

Звідси випливає, що відсутність адекватної інституціональної бази, котра мала би елементи примусу стосовно усіх учасників глобальної економіки та міжнародної політики, з одного боку, та необхідність розв'язання нагальних проблем у сфері функціонування глобальної економіки, з іншого боку, вимагає пошуку динамічного компромісу між такими учасниками, інституціональні рамки досягнення якого або були би достатньо гнучкими, або перебували би у "тілючому" стані можливості їх активізації. Відповідно, з огляду на трансформацію характеру взаємозалежності у сучасній глобальній економіці (неможливість розвинутих країн самостійно здолати глобальну рецесію та неспроможність країн третього світу фундаментально впливати на економічну динаміку розвинутих країн) формується тенденція, коли до пошуку компромісу залучатимуться не лише розвинуті країни, а й країни третього світу, насамперед, так звані країни з ринками, що виникають. З одного боку, це сприятиме тому, що ухвалені компромісні рішення щодо принципів взаємодії¹ в оточенні глобальної економіки будуть більше мірою репрезентативні, порівняно з випадком, якби вони ухвалювалися лише розвинутими країнами (саміти G-7, групи 10, ОБСЄ, ОЕСР тощо). Це дасть змогу врахувати нелінійну динаміку глобальної економіки з огляду на структурну варіативність економічних систем країн з різним рівнем розвитку, в результаті чого можна очікувати стабільнішої та скоординованішої взаємодії між учасниками. З іншого боку, це суттєво ускладнить досягнення компромісу, оскільки чим більше учасників координаційного процесу (переговорів в рамках групи), тим вище вірогідність асиметрії інтересів і, власне, вартість компромісу.

Відповідно, аналіз проблеми створення гнучких інституціональних рамок для посилення міжнародної координації щодо регулювання глобальних процесів чи реакції на них показує, що найважливішим аспектом є не стільки постановка питання про інституціональний характер і легітимну основу формату координації (те, що це відбуватиметься саме у формі координації, а не у формі створення системи глобального регулювання за моделлю "глобального уряду" є очевидним, скільки про оптимальність коаліції, тобто про кількість її учасників і їх набір. Тобто, вони повинні відображати і репрезентативність інтересів у глобальній економіці й уможливлувати факт ухвалення компромісних рішень. На ваговій значущості саме останнього слід наголосити з наступних міркувань: по-перше, глобальні процеси суттєво підвищують емірджентність фундаментальних факторів економічної динаміки, що тільки каталізується інформаційною революцією й ефектом нової економіки; по-друге, швидкоплинність процесів на валютно-фінансових ринках унеможлиблює технічно та технологічно врахування факторів, пов'язаних з потоками короткострокових міжнародних капіталів чи утворенням "бульбашок" на фондових ринках, в системі міжнародної координації, але саме це і робить затребуваною ефективну вчасну реакцію з боку її учасників; по-третє, зазначені флуктуації можуть відмінно впливати на різних учасників координації, але не стільки – з міркувань глибини та характеру, скільки – з міркувань того, що лаги такого впливу можуть віддзеркалювати сформовані викривлення у глобальній економічній взаємозалежності і не відображати розуміння гостроти поточного моменту. Зокрема, останнє робить затребуваною участь незалежної експертної сторони в системі міжнародної координації як з міркувань того, що саме це може бути фактором мотивуючого впливу щодо ухвалення рішень, так і з міркувань того, що рішення ґрунтуватимуться на глибокому теоретичному фундаменті.

Втім, глобалізація породила суттєву суперечність, яка на сьогодні може розглядатись як засадна при аналізі побудови механізму подолання глобальних імперфекцій. З одного боку, етимологія глобалізації має монетарне походження (її розвиток уможлиблюється лише за умов мобільності капіталів, а це узгоджується тільки з системою міжнародного золотого стандарту та з сучасним валютним устроєм) і, за логікою, розв'язок проблеми слід шукати під зазначеним кутом зору. З іншого боку, тривала еволюція центральних банків і сучасні трансформаційні процеси у сфері реалізації монетарної політики та її інституціонального забезпечення демонструють тенденцію до поступового послаблення ролі монетарних факторів у генеруванні валютно-фінансових криз, що, зокрема, підтверджується новітніми гносеологічними підходами до їх дослідження та виявлення базових факторів їх самоактуалізації, які здебільшого вже не пов'язані ні з монетарними процесами, ні з будь-якими іншими фундаментальними макропараметрами.

Так, на сьогодні спостерігається тенденція до гнучкої інституціоналізації засад, на яких будується система міжнародної координації. Зокрема, це стосується систематичності зустрічей офіційних осіб в рамках постійно діючих структур, що забезпечують міжнародну координацію (табл. 1.)

¹ Аналіз проблеми міжнародної координації макроекономічної політики доводить, що на сьогодні формується тенденція, коли основним предметом домовленості є не конкретні дії урядів та центробанків, а принципи, на яких будуються відповідні дії.

Таблиця 1

**Регулярні зустрічі з міжнародної координації макроекономічної політики
глобального рівня [7, 41]**

Учасники	Періодичність зустрічей
Лідери країн Великої Сімки	Раз на рік
Міністри фінансів та голови центральних банків країн Великої Сімки	Тричі на рік
Заступники міністрів фінансів країн Великої Сімки перед зустріччю міністрів фінансів та голів центральних банків	Не менше ніж один раз перед відповідною зустріччю
Голови центральних банків країн G-10 у Банку міжнародних розрахунків	10 разів на рік
Міністри фінансів та голови центральних банків країн G-10	Двічі на рік
Заступники міністрів фінансів та голів центральних банків країн G-10	4 рази на рік
Засідання Комітету з економічної політики ОЕСР	Двічі на рік
Третя робоча група Комітету з економічної політики ОЕСР	4 рази на рік
Комітет з міжнародної монетарної політики та фінансів МВФ	Двічі на рік
Виконавча Рада МВФ	Як мінімум раз на тиждень
Зустрічі експертів ОЕСР та Банку міжнародних розрахунків з широкого кола питань	—

Як видно з табл. 1., інституціональна основа міжнародної координації монетарної політики має складну структуру, що передбачає охоплення широкого спектру проблем, аналіз та обговорення яких передують ухваленню узгоджених рішень. Окрім цього, міжнародна координація передбачає, що вона здійснюється не лише на рівні окремих країн, а й на рівні міжнародних організацій та на рівні взаємодії між ними. На тлі постійно діючих і фактично формалізованих з міркувань періодичності та предмету обговорень зустрічей, що відображають інституціональну базу міжнародної координації політики, формується тенденція до виникнення нових структур з варіативним рівнем формальності, які покликані забезпечити та розширити діалог між учасниками міжнародної політики. До таких структур належить Комітет з міжнародної монетарної політики та фінансів МВФ і Форум фінансової стабільності, які з'явилися у 1999 р. Виникнення першого відображає намагання окремих розвинутих країн (понад усе Франції) з деякими найрозвинутішими країнами третього світу послабити залежність МВФ від США; цей Комітет є постійно діючим органом при МВФ, але до структури Фонду він не належить. По суті, на Комітеті обговорюються питання міжнародної координації макроекономічної та наглядової політики, які можуть бути перевтілені у практичні рішення МВФ у сфері його статутної діяльності. Також під егідою Комітету актуалізується підвищена наглядова роль Фонду в структурі координації макроекономічної політики розвинутих країн, оскільки позиція Фонду є важливою при визначенні фундаментальних і рівноважних процесів у глобальній економіці, котрі є вихідним пунктом ухвалення напрямків погоджених дій між розвинутими країнами. Однак, як відзначають Дж. Франкель та Н. Роубіні, створення цього Комітету не позначилося на якісній трансформації системи міжнародної монетарної політики [9]. Що стосується Форуму фінансової стабільності, то він не є постійно діючим органом, в рамках функціонування якого було створено три робочі групи, які займаються проблемами банківського нагляду, фінансового регулювання, підвищення прозорості в роботі офшорних центрів, що напряму не стосується монетарних аспектів міжнародної політики. Відповідно, процес інституціоналізації засад міжнародної координації політики відбувається за повзучим принципом, наслідком чого є виникнення складної структури, елементи якої мають відмінний формальний і навіть неформальний статус, забезпечують варіативні формати переговорів та ухвалення рішень. В сукупності це означає, що стійкість такої системи забезпечуватиметься мірою зацікавленості учасників у її функціонуванні, а сам інтерес є віддзеркаленням характеру взаємозалежності у глобальній економіці.

Як наслідок, процес інституціоналізації міжнародної координації макроекономічної політики також відбувається шляхом виникнення нових груп, в рамках яких забезпечується діалог для погодження напрямків. Так, з огляду на те, що розвинуті країни вже не можуть проводити політику беззастережну щодо її наслідків для країн, що розвиваються, а стабільність глобальної економіки дедалі більшою мірою залежить саме від останніх, такі групи країн, як G-7 та G-10 вже не можуть репрезентувати винятковість учасників діалогу щодо узгодження ефективних макроекономічних дій в умовах глобалізації. Так, після Азійської кризи у 1998 р. на основі діалогу між США, Великою Сімкою та

країнами АСЕАН виникла група G-22, а за рахунок її розширення в зв'язку з приєднанням Латиноамериканських та інших країн – група G-33. Відносний успіх, який мав діалог в рамках розширеного формату обговорення глобальних економічних проблем, спонукав країни Великої Сімки виступити ініціаторами заснування постійно діючої групи, котра презентувала би країни з ринками, що виникають. У такий спосіб виникла група G-20².

Виникнення цієї групи відображає низку проблем. З одного боку, процес включення нових країн в систему опрацювання та визначення рішень у сфері міжнародної координації макроекономічної політики є необхідним з міркувань того, що від них дедалі більше залежить глобальна стабільність. З іншого боку, широке представництво різних країн призводить до того, що їхні інтереси перестають бути гомогенними, що ускладнює процеси узгодження позицій. Проте навіть у випадку групи G-20 основний акцент в її роботі робиться на проблемах функціонування ринкових інституцій, банківського нагляду, регулювання окремих секторів економіки тощо. Як наслідок, роль монетарної політики як об'єкта обговорень суттєво звужується. Для цього є кілька причин. По-перше, забезпечення цінової стабільності та транспарентна поведінка центральних банків на сьогодні вже стереотипізувалися як своєрідні архетипи забезпечення монетарних передумов глобальної фінансової стабільності. По-друге, обговорення конкретних валютно-курсних проблем не може вийти у площину запровадження механізму погоджених інтервенцій між розвинутими країнами та рештою учасників. Це обумовлено як їхнім неспівставним монетарним потенціалом, так і потенційною проблемою морального ризику і підвищення волатильності монетарних показників у розвинутих країнах. Відповідно, дискусії з приводу забезпечення стабільності валютних курсів і збалансованості платіжних балансів можуть відбуватися тільки на рівні того, що може зробити національна макроекономічна політика при певному глобальному оточенні для наближення до зовнішньої рівноваги. По-третє, навіть в такому форматі група є не однорідною, а інтереси її учасників можуть бути полярними тощо.

Процес виникнення груп країн, в рамках функціонування яких відбувається ухвалення рішень щодо міжнародної координації монетарної політики, ставить питання про необхідність розглядати такі групи з позиції оптимальних коаліцій. Тобто, колективне рішення буде тим ефективнішим та Парето-оптимальним, чим більш гомогенними будуть учасники коаліції. При цьому, чим меншою буде сама коаліція, тим меншими будуть витрати на переговори, що зумовлять до ухвалення Парето-ефективних рішень. На рівні монетарних проблем і в світлі того, що волатильність валютних курсів є негативним явищем у глобальній економіці, яке, однак, не розглядається з позиції необхідності прикладання цілеспрямованих зусиль з боку центральних банків для її зменшення, наприклад, з циклічних чи інституціональних міркувань, спроможність забезпечити вищу стабільність у валютній сфері знаходить у площині зменшення кількості валют. Формування валютних союзів за таких умов виконуватиме позитивну роль, оскільки за рахунок цього зменшується кількість учасників переговорів і зменшується кількість валют, а як наслідок і загальна волатильність валютних ринків. Підвищення ж волатильності окремих курсів за рахунок виникнення валютних союзів, що потенційно можливе з огляду на те, що закритіша економіка, утворювана у такий спосіб, знизить свою вразливість до курсових коливань на тлі забезпечення сприятливих передумов для безконфліктної орієнтації центрального банку на внутрішню рівновагу. Але таке підвищення волатильності вже не буде мати таких негативних наслідків для глобальної економіки, оскільки вразливість до неї її індивідуальних членів на рівні валютного союзу зменшиться, а в умовах структурної взаємозалежності подібне зменшення вразливості мультиплікуватиметься по всій глобальній системі, створюючи сприятливе підґрунтя виникнення якісно нового характеру глобальної стабільності: стабільність з курсовими коливаннями, котрі поступово затухатимуть з огляду на те, що виникнуть нові можливості щільнішої міжнародної координації макроекономічної політики за рахунок зменшення кількості її суб'єктів, в розпорядженні яких знаходяться такі інколи суперечливі інструменти, як валютні курси та монетарна політика.

Як підсумок, слід зазначити, що неспроможність протиставити кризам монетарний інструментарій та виникнення потреби у системі міжнародного кредитування останньої інстанції суттєво підвищують значення координації у наступних площинах: забезпечення спільності принципів реалізації монетарної політики на засадах цінової стабільності та незалежності центрального банку як базових передумов

² До неї належать: Австралія, Австрія, Бразилія, Канада, Китай, Франція, Німеччина, Індія, Індонезія, Італія, Японія, Мексика, Росія, Саудівська Аравія, ПАР, Південна Корея, Туреччина, Велика Британія, США та ЄС. Керівні особи МВФ та Світового банку є учасниками дискусії.

усунення монетарних факторів глобальних валютно-фінансових дестабілізацій; пошук важелів врегулювання кризових ситуацій, які мають позамонетарну природу і здебільшого мірою стосуються технологічних механізмів боргової політики; розробка принципів переходу МВФ на легітимізовану модель міжнародного кредитування останньої інстанції та/або підтримка такого кредитування у неформалізованому і децентралізованому режимі; пошук гнучких взаємодоповнюючих груп (відмінних за кількістю та складом), оптимальність яких визначалась би ступенем затребуваності та можливості розв'язання певної проблеми (тобто забезпечення ковзного принципу при реалізації дихотомії "репрезентативність-ефективність"). Тенденція до формування валютних союзів суттєво сприятиме підвищенню ефективності міжнародної координації макроекономічної політики, оскільки зменшується кількість учасників коаліцій, внаслідок чого підвищення репрезентативності груп переговорів якісно трансформуватиме проблему завищення ціни компромісу.

Література

1. Сорос Дж. Криза глобального капіталізму: (Відкрите суспільство під загрозою) / Пер. з англ. – К.: Основи, 1999. – 259 с.
2. Сорос Дж. Новая глобальная финансовая архитектура // Вопросы экономики. – 2000. – №12. – С. 56–84.
3. Eichengreen B. Toward A New International Financial Architecture: A Practical Post-Asia Agend. – Wash. D.C.: Institute for International Economy, 1999. – 216 p.
4. Kenen P. The International Financial Architecture: What's New? What's Missing? – Wash. D.C.: Institute for International Economics, 2001. – 192 p.
5. Swoboda A., Zettelmeyer J. Key Issues in International Monetary and Financial Reform // Reforming the International Monetary and Financial System. – Wash. (D.C.): IMF, 2001. – P. 395–427.
6. Герст П., Томсон Г. Сумніви в глобалізації: Пер. з англ. – К.: К.І.С., 2002. – 306 с.
7. Meyer L., Doyle B., Gagnon J., Henderson D. International Coordination of Macroeconomic Policies: Still Alive in the New Millennium // Board of Governors of the Federal Reserve System International Finance Discussion Papers. – 2002. – №723. – P. 1–63.
8. Афонцев С. Проблема глобального управления мирохозяйственной системой: теоретические аспекты // МЭиМО. – 2001. – С. 65–70.
9. Frankel J., Roubini N. The Role of Industrial Country Policies in Emerging Market Crises // NBER Working Papers. – 2001. – №8634. – P. 69–84.